

University of Groningen

Jason Lucas, Carrie Ann Murray and Sarah Owen (eds.), Greek Colonization in Local Contexts, Case studies in colonial interactions, University of Cambridge Museum of Classical Archaeology Monographs, No. 4, Oxbow Books, Oxford and Philadelphia, 2019

Attema, Peter

Published in:
Tijdschrift voor Mediterrane Archeologie

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:
2021

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Attema, P. (2021). Jason Lucas, Carrie Ann Murray and Sarah Owen (eds.), Greek Colonization in Local Contexts, Case studies in colonial interactions, University of Cambridge Museum of Classical Archaeology Monographs, No. 4, Oxbow Books, Oxford and Philadelphia, 2019. *Tijdschrift voor Mediterrane Archeologie*, (65), 44-46.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Colofon

TMA 65, 2021
33ste jaargang
Prijs los nummer: €12,-

Het *Tijdschrift voor Mediterrane Archeologie* is een onafhankelijk tijdschrift dat aandacht besteedt aan actueel archeologisch onderzoek in de mediterrane wereld, in het bijzonder verricht vanuit Nederland en België. Bijdragen van lezers kunnen al dan niet verkort door de redactie worden geplaatst.

TMA verschijnt twee keer per jaar. Opgave kan schriftelijk of via onze website. Een abonnement kost €20,-. Studenten betalen €15,- (onder vermelding van studentnummer). Het abonnement loopt van 1 januari tot en met 31 december en wordt automatisch verlengd, tenzij een maand van tevoren schriftelijk is opgezegd.

Adres:
Tijdschrift voor Mediterrane Archeologie
Poststraat 6
9712 ER Groningen

Bankgegevens:
Stichting ter Ondersteuning Oudheidkundig Onderzoek
IBAN: NL14INGB0005859344
BIC: INGBNL2A

KvK: 41014777

TMA online:
– tijdschrift@mediterrane-archeologie.nl
– mediterrane-archeologie.nl
– rug.academia.edu/TMATijdschriftvoorMediterraneArcheologie
– facebook.com/mediterranearcheologie

Redactie:
Remco Bronkhorst, Sjoukje Kamphorst, Rian Lenting, Fardau Mulder, Yannick de Raaff, Sandra de Regt, Iris Rom, Tanya Sieiro van der Beek, Caroline van Toor (hoofdredacteur), Robin van Vliet, Marcello de Vos, Renée de Vries.

Proofreader English papers: Annette Hansen

Adviesraad:
Prof. dr. P.A.J. Attema (RUG)
Prof. dr. G.J.M.L. Burgers (VU)
Prof. dr. R.F. Docter (UGent)
Prof. dr. E.M. Moormann (RU)
Prof. dr. J. Poblome (KULeuven)
Dr. W.D.J. van de Put (NIA)
Dr. T.D. Stek (KNIR)
Prof. dr. M.J. Versluys (UL)
Dr. G.J.M. van Wijngaarden (UvA)

Ontwerp omslag: Marcello de Vos
Opmaak binnenwerk: Hannie Steegstra

TMA komt tot stand in samenwerking met Barkhuis Publishing, Eelde

ISSN 0922-3312
81999/SOOO

Inhoudsopgave

Artikelen

The ‘moving’ taskscape of the Late Bronze Age Argive Plain
Ann Brysbaert 1

Satricum vanuit het perspectief van destructie:
ontwikkeling en onderhoud van een vroeg-stedelijk centrum
Remco Bronkhorst & Marcello de Vos 10

Een heuvel van goud in Afghanistan.
Tillya Tepe, de Strijdersgesp en globalisering in de Oudheid
Merlijn Veltman 18

Gestempeld en goedgekeurd?
Nieuwe inzichten in een ongekende dakpanstempelgroep gevonden
in het Laat-Romeinse castellum van Oudenburg (België)
Tim Clerbaut & Sofie Vanhoutte 27

Recensies

Double book review:
– The Villages of the Fayyum: A Thirteenth-Century Register of Rural, Islamic Egypt
– Rural Economy and Tribal Society in Islamic Egypt. A Study of al-Nābulusī’s Villages of the Fayyum
Annette M. Hansen & Frits Heinrich 36

The Early Roman Expansion into Italy:
Elite Negotiation and Family Agendas
Jeremia Pelgrom 42

Greek Colonization in Local Contexts.
Case Studies in Colonial Interactions
Peter Attema 44

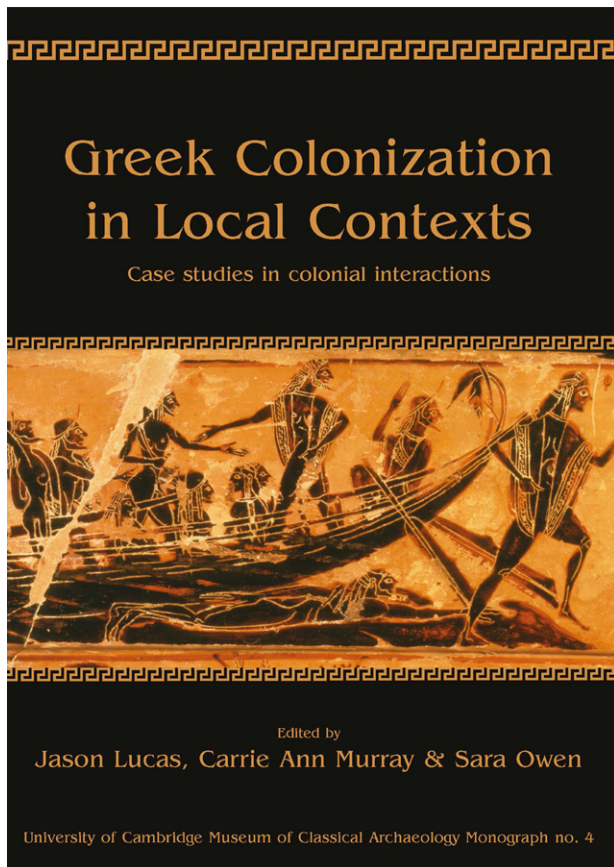
Nicator: Seleucus I and his Empire
Tom Britton 47

Vervolg recensies

- Ascending and Descending the Acropolis:
Movement in Athenian Religion
Janric van Rookhuijzen 49
- Death in Late Bronze Age Greece. Variations on a Theme
Yannick de Raaff 51
- The Origins of the Roman Economy. From the Iron Age
to the Early Republic in a Mediterranean Perspective
Remco Bronkhorst 54

Introducties op lopend onderzoek

- Hala Sultan Tekke Survey Project:
reconstructing human-environment interactions in
Southeast Cyprus
Ralf Vandam, Jan Coenaerts & Karin Nys 57
- Into the Wild:
Hunting in Late Bronze Age Mainland Greece
Massimiliano Carbonari 58
- Changing use, changing needs? The use of amulets
from the first century BC to the early Christian world
Patricia Kret 59
- Crossing dimensions:
experiencing death in Punic Sardinia (Italy)
Sara Mura 60

Greek Colonization in Local Contexts. Case Studies in Colonial Interactions

University of Cambridge Museum of Classical Archaeology Monograph 4

Jason Lucas, Carrie Ann Murray & Sara Owen (red.)

Oxbow Books, Oxford & Philadelphia, 2019.

ISBN 9781789251326, £40,00.

Een bespreking van dit langverwachte boek – het is de neerslag van een afsluitende conferentie georganiseerd in 2007 naar aanleiding van het project *Greek colonization: its impact on Europe* (University of Cambridge) – kan niet anders dan beginnen met hoofdstuk 4 *Cultural and ethnic dynamics in Sicily during Greek colonization*. Deze bijdrage is van de hand van de bekende Siciliaanse archeoloog Sebastiano Tusa, aan wie dit boek is opgedragen. Hij was een van de vele dodelijke slachtoffers van de crash van vlucht 302 van Addis Abeba naar Nairobi op 10 maart 2019. Tusa, zoon van de beroemde Siciliaanse prehistoricus Vincenzo Tusa legde zich na een initiële focus op de paleontologie toe op het beheer en behoud van het Siciliaanse archeologisch erfgoed, en tegen het eind van zijn leven vooral op de rijke onderwaterarcheologie van Sicilië. In dat verband werkte hij nauw samen met Wim Hupperetz van het Allard Pierson Museum ter gelegenheid van de reizende tentoonstelling *Sicilië en de zee* (te zien in Amsterdam in 2016). Bij de opening was Tusa des tijds aanwezig.¹

Tusa was echter ook een groot kenner van de prehistorische en historische archeologie van Sicilië. In zijn bijdrage *Cultural and ethnic dynamics in Sicily during Greek colonization* (pp. 43-58) beargumenteert Tusa dat de historisch bekende stichtingen van Griekse steden plaatsvonden in een etnisch gevarieerd landschap. Zijn bijdrage begint met de stichting van Naxos, de vroegste Siciliaanse kolonie (735 voor Christus) gesticht in het noordoosten van het eiland. Dit gebeurde meer dan een eeuw na de eerste zeiltochten van de Euboeërs naar Ischia hadden plaatsgevonden en in een periode dat de Euboeërs ook al het zuidoosten van Sicilië aandeden om daar handel te drijven met een toentertijd hier ook al etnisch gevarieerde bevolking. Gedurende die periode waren de Feniciërs bijvoorbeeld kind aan huis in het westen van Sicilië en werd het westelijke midden van Sicilië gedeeltelijk bewoond door de Elymiërs, die, net als de Siculi, Ausoni en Morgeti, door Tusa worden beschouwd als afkomstig uit Zuid-Italië. In het debat over de Griekse kolonisatie worden deze volkeren echter gezien als inheems, in een veel te simpele binaire tegenstelling tussen Grieken en inheems. Nieuwkomers van ruim voor de Griekse kolonisatie, denk aan Myceners, Cyproten en Noord-Afrikanen, mengden zich, aldus Tusa, al in de Bronstijd in een al bestaand complex amalgaam van culturen. “A brief discussion of the external contacts that Sicily had after the end of the first half of the second millennium BC is a helpful context with which to view the complex historical situation of colonization during the historical period, which had its roots in the Bronze Age” merkt Tusa in dit verband op (p. 44), om even later te vermelden dat het etnische en culturele panorama van de kolonisten zelf even gevarieerd was (p. 45). Het is in het licht van deze complexe achtergrond dat de auteur de Griekse kolonisatie op Sicilië en de verschillende vormen van interactie die dit oplevert bespreekt.

In Oost-Sicilië krijgt met name de agressieve expansie van het Griekse Syracuse aandacht, gesticht in 734-733 voor Christus door kolonisten uit Corinthe en Tenea. Deze expansie was erop gericht de territoria van de inlandse nederzettingen Pantalica, Finocchito en Morgantina onder controle te krijgen. In Centraal-Sicilië verschenen Rodiërs en Kretenzers aan de kust en stichtten nederzettingen als Gela (698 voor Christus) en Akragas (580 voor Christus). Hier nam de Griekse kolonisatie meer de vorm aan van vreedzame co-existentie en vond acculturatie maar langzaam plaats (p. 50). Tot slot vestigt Tusa de aandacht op West-Sicilië waar de Elymiërs zich moesten verhouden tot de Feniciërs, waarbij de laatsten in vergelijk met de Griekse kolonisten nauwelijks uit waren op territoriale expansie maar veeleer gericht waren op handel. Als uitvalsbasis was de Siciliaanse westkust in geografische zin natuurlijk uitermate geschikt. Hoewel er in het licht van de huidige discussie over connectiviteit en (elite)netwerken gedurende de fasen voorafgaande aan de historische Griekse kolonisatie wel het een en

ander af te dingen is op Tusa's zeer erudiete maar nogal strikt etnische en cultuurhistorische benadering van de Griekse kolonisatie, brengt hij niettemin effectief onder onze aandacht hoe we de Griekse kolonisatie beter kunnen begrijpen als we de ontwikkelingen die plaatsvonden in de vroege protohistorie van Sicilië betrekken in onze reconstructies. Daarbij gaat het dan vooral om de latere Bronstijd en Vroege IJzertijd. Vanuit zo'n langetermijnperspectief, en ik ben daar een groot voorstander van, is het beter mogelijk de Griekse kolonisatie in zijn lokale – etnisch en sociaal complexe – context te lezen.

Een pendant voor Tusa's opvatting vinden we in de bijdrage van Elias K. Petropoulos *Colonial landscapes and colonial interactions in Skythia and the Euxinos Pontos* waarin de auteur koloniale interacties tussen Grieken en Skythen bespreekt in het noordelijke Zwarte Zeegebied (pp. 193-213). Ook Petropoulos gaat uit van een dynamisch 'pre-koloniaal' landschap van etnische groeperingen die op zoek waren naar nieuwe bestaansmogelijkheden, nu in het uitgestrekte en deels onbewoonde landschap van de kuststreken van het noordelijk Zwarte Zeegebied: "Today it is generally believed that during the period in which the first Greek settlements appeared, various Skythian groups were probably occupied with founding their own settlements in the region" (p. 194). De lokale bevolking, toegeschreven aan de Kizil-Koba-cultuur, zal slechts kleine delen van dit immens uitgestrekte landschap hebben bewoond en beheerst. Anders dan in Zuid-Italië stichtten de Grieken hun nederzettingen of handelsposten (*emporia*) hier in een dunbevolkt gebied. Interessanter dan dit algemeen bekende fenomeen van Griekse kustnederzettingen en hun urbane ontwikkeling op de noordelijke kusten van de Zwarte Zee, zijn de recente inzichten in de interactie tussen Grieken in het Skythische binnenland. Op p. 195 lezen we hoe de oude Grieken het gebied koloniseerden "as is clear from the earliest archaeological finds discovered in the Skythian forest-steppe (second half of the seventh century BC) [the Greeks] advanced inland in a northerly direction, to a distance of about 400-600 km from their starting point in the lower Dnieper." De kaart op p. 196 die de contexten weergeeft waar Griekse importen zijn gevonden (open nederzettingen, *hill forts*, kurgans, grafvelden), beslaat een immens gebied van duizenden vierkante kilometers. De omstreden vraag is dan of de Grieken werkelijk zo ver het binnenland introkken. De antieke Griekse historicus Herodotus dacht te weten van wel, want er zou een machtige nederzetting zijn geweest in het binnenland toebehorend aan de Budiniërs die een stad van hout hadden gebouwd die Gelonos heette met, jawel, tempels gewijd aan Griekse goden en met Griekse aankleding: "De Geloniërs zijn namelijk in oorsprong Grieken, maar ze verlieten de handelsplaatsen aan de kust en vestigden zich te midden van de Boudiniërs. Hun taal is deels Skythisch, deels Grieks."² Interessant in dit verband is dat in vergelijking met de kustzones de meeste

vroege Griekse importen (laatste kwart van de zevende eeuw voor Christus) in het Skythische binnenland zijn gevonden (p. 199). Elders (Zuid-Italië, Zuid-Frankrijk, Zuid-Spanje) is dat over het algemeen steeds de kust. Volgens Petropoulos zou dat te maken kunnen hebben met de lage bevolkingsdichtheid aan de kusten van het Zwarte Zeegebied in vergelijking met de aan het begin van de IJzertijd al dichtbevolkte kuststreken van het westelijke mediterrane gebied. Toch zijn hier uitzonderingen op. Zo lezen we op p. 198 over Castulo in Andalusië, een nederzetting ver in het binnenland met "almost every type of pottery, including types not normally found in coastal centres and shapes known only in the Greek city of Emporion." Dit is tevens het geval in Pistiros in Thracië. Het Skythische Gelonos (Belsk) is daarmee misschien niet echt een uitzondering.³

Vervolgens bespreekt Petropoulos kort de status quo van het onderzoek in de 'remaining Black Sea Region'. Onder onderzoekers bestaat, aldus Petropoulos consensus over de vreedzame aard van de vroege kolonisatie – al gaat het daarbij specifiek over de Milesische kolonisatie in het westelijk kustgebied. De kolonisatie op de oosterse kusten zou bemoeilijkt dan wel verhinderd kunnen zijn geweest door een sterke inheemse bevolking, alhoewel er ook daar bewijs is voor contacten tot ver in het binnenland (p. 200). Petropoulos benoemt verder het geringe onderzoek dat is gedaan naar vroege contacten tussen Grieken en de inheemse bevolking in het centrale gedeelte van de zuidkust van de Zwarte Zee. De aanwezigheid van Kimmeriërs zou de oorzaak kunnen zijn geweest dat de Grieken hier geen vaste voet aan de grond kregen. Het vroegste bewijs voor Griekse aanwezigheid op de isthmus van het hier gelegen Boztepe dateert overigens wel rond het laatste deel van de zevende eeuw voor Christus. De door Petropoulos geconstateerde lage intensiteit van het onderzoek kan derhalve ook een reden zijn voor het ontbreken van kennis over de Griekse kolonisatie van het noorden van het huidige Turkije.

Naast Tusa's en Petropoulos' breed opgezette bijdragen bevat deze bundel een keur aan casestudies en benaderingen; van west naar oost zijn dit Emporion aan de oostkust van Spanje (een studie van het Attisch roodfigurig aardewerk door M. Teresa Miró i Alaix); nederzettingsoontwikkelingen in de regio rond Marseille en koloniale interactie (Jason Lucas), kolonisatie vanuit Grieks Lokri in Magna Graecia (Adolfo J. Domínguez); de Griekse kolonisatie van Egeïsch Thracië (Alexei Gotzev over Pistiros en Diamandis Triandaphyllos over het koloniale kustlandschap van dit gebied in meer algemene zin), de necropool van Orgame aan de westelijke kust van de Zwarte Zee (Vasilica Lungu); de delta van de Dnieper en Bug op de noordelijk Zwarte Zeekust met bijdragen van Valeria Bylkova over veranderend landgebruik gedurende de periode van Griekse aanwezigheid, Sergey Solovyov over de archeologie van Grieks-inheemse interactie te Borysthènes (waarmee het schiereiland Berezan

wordt bedoeld) en de nabijgelegen kolonie Olbia, waar David Braund een historisch topografische bijdrage aan wijdt. Verder is er de bijdrage van Sergej en Alla Bujskikh over de ontwikkeling van *polis* en *chora* in de Dnieper-Bug-delta. Het boek besluit met een bijdrage van Alan Greaves waarin aan de hand van een zestal thema's de plaats en rol van de Ionische metropoleis in het kolonisatieproces worden gezien in het licht van interactie tussen de Ionische en Anatolische culturen en waarbij het concept van Griekse suprematie wordt ondergraven.

Besluit

Hoe nuttig is dit boek nog in het licht van de neerslag van meer recente conferenties, zoals het door mij in TMA 61 besproken congres *Conceptualising early colonisation* (Rome, 2012)?⁴ Enigszins cynisch mogen we stellen dat het boek te laat is, want er zijn belangrijke theoretische en methodologische stappen gemaakt tussen 2007 en 2012 op het vlak van connectiviteitstheorie en netwerkanalyse. Vergelijkbare stappen ontbreken nog grotendeels in deze bundel. De editors Lucas, Murray en Owen zijn met dit boek maar voor een deel in hun doelstelling van het oorspronkelijke project geslaagd dat eruit bestond koloniale casestudies in noordoost Spanje, Zuid-Frankrijk, Italië, het noordelijke Egeïsche gebied en de Zwarte Zee in een vergelijkend perspectief te bezien. Hoewel het is gelukt diepgaande archeologische kennis van Griekse kolonisatie in lokale contexten in de Engelse taal bijeen te brengen en toegankelijk te maken voor een breed internationaal academisch lezerspubliek, ontbeert het boek de theoretische en methodologisch meerwaarde die *Conceptualising early colonisation* wel heeft. De meeste bijdragen in *Greek colonization in local contexts* zijn geschreven vanuit een cultuurhistorisch en ethnisch perspectief, ondanks de nadruk in het openingsartikel van Carrie Ann Murray (*Constructing colonies: physical*

manifestations of social action within Greek colonization) op het belang van de studie van sociale interactie “revealing new insights into the complex social relationships at work” (p. 12).

Maakt dat dit boek overbodig? Niet echt, want ook tijdens het Rome-congres in 2012 bleek dat we vooral casuïstiek nodig hebben om de immense reikwijdte en diversiteit van mobiliteit en migratie in het Mediterrane gebied te kunnen omvatten. Het belang van diepgaande studie van de lokale contexten waarin de Grieken zich begaven kan niet genoeg worden benadrukt. Een overzichtskaart van de locatie van de casestudies behandeld in dit boek was in dat opzicht erg handig geweest, net als biografische informatie over de contribuanten.

Peter Attema

Eindnoten

- 1 Burgersdijk, D., Calis, R., Kelder, J., Sofroniew, A., Tusa, S. & Van Beek, R. (red.) 2016, *Sicilië en de zee*, WBooks, Zwolle.
- 2 Herodotus IV, 108. Vertaling door Wolther Kassies 2019, *Herodotus. Historiën. Alles wat ik zag, hoorde en onderzocht*, Athenaeum, Amsterdam.
- 3 Zie specifiek over Pistiros hoofdstuk 7 van Alexei Gotzev “Pistiros: a Thracian emporion in its cultural and natural environment”. Voor een toegankelijke casestudie over deze kolonie, zie D. Demetriou 2012, *Negotiating identity in the ancient Mediterranean*, Cambridge University Press, Cambridge (besproken in TMA 51). Hoofdstuk 8 van Diamandis Triandaphyllos bespreekt meer algemeen het koloniale kustlandschap van Egeïsch Thracië (met speciale aandacht voor de kolonies Abdera, Stryme, Maroneia en Zone).
- 4 Attema, P. 2019, “Vooruit, nog één keertje vroege kolonisatie dan! De Bermudadriehoek tussen archeologische, historische en literair-ideologische benaderingen van het fenomeen”, *Tijdschrift voor Mediterrane Archeologie*, vol. 61, pp. 1-8.